

Wiesława Woźniak

"Bądź wolność Twoja. Józefa Tischnera refleksja nad życiem publicznym", red. naukowa ks. Jarosław Jagiełło i ks. Władysław Zuziak, Krakow 2005 : [recenzja]

Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio K, Politologia 14, 290-293

2007

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Tytułem uwag końcowych dodajmy, że na podkreślenie zasługuje także przygotowanie graficzne pozycji. Wyróżnione na marginesach w postaci zaleceń praktycznych zasady (typu: *mów z sensem, pamiętaj o wspólnej wiedzy, naucz się kończyć rozmowę, pamiętaj o wiedzy wspólnej, korzystaj z środków niewerbalnych* i in.) nie tylko, co oczywiste, ułatwiają zapamiętywanie poszczególnych partii przedkładanego materiału, ale też – i to ważniejsze – porządkują obszerną i różnorodną wiedzę.

Wiesława Woźniak

„Bądź wolność Twoja”. Józefa Tischnera refleksja nad życiem publicznym, red. naukowa ks. Jarosław Jagiełło i ks. Władysław Zuziak. Słowo wstępne kard. Franciszek Macharski, Wydawnictwo Znak, Wydział Filozoficzny Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie, Kraków 2005, ss. 189

Recenzowana publikacja stanowi pokłosie konferencji naukowej poświęconej rozważaniom Józefa Tischnera nad życiem publicznym, zorganizowanej w maju 2004 roku w ramach kolejnych, czwartych, „Dni Tischnerowskich” przez Wydziały Filozoficzne Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie i Uniwersytetu Jagiellońskiego. Teksty w niej pomieszczone (siedem artykułów oraz zapis dyskusji) uzupełniają: wykład z cyklu *Colloquia Tischneriana* wygłoszony przez Ernsta-Wolfganga Böckenfördego (*Wolność, państwo i religia w zjednoczonej Europie oraz podstawy solidarności europejskiej*) i debata panelowa przygotowana w Instytucie Myśli Józefa Tischnera. Prezentowaną całość, poprzedzoną *Słowem wstępnym* kardynała Franciszka Macharskiego oraz *Wprowadzeniem* księdza Jarosława Jagiełły tworzą cztery części, z których dwie pierwsze przedstawiają myśl społeczno-polityczną filozofa w odbiorze jej znawców, kolejne zaś są zapisem wykładu i dyskusji panelowej.

Niezwykle trudno w wypowiedzi recenzenckiej zawrzeć wszystkie wątki i problemy, które stanowiły przedmiot zainteresowań i namysłu uczestników spotkania. Próba ich przywołania i zreferowania w oczywisty sposób zubaża zawartą tam refleksję. A jest ona wyjątkowo obszerna, bowiem dokonania, które ją inspirowały, są efektem pracy umysłu niepowszedniego, filozofa człowieka i filozofa społecznego zarazem, duszpasterza i obywatela. Postaci, która – jak czytamy we *Wprowadzeniu* – „pozostaje w pamięci znakomitego grona filozofów europejskich prekursorem i czołowym analitykiem idei, którymi karmi się ludzka solidarność” (s. 12). W naszej zaś, dodajmy, pamięci rodaków jawi się jako bliski przyjaciel nieustannie zatroskany o „wiarę w godzinie przełomu”, o „władzę nad życiem”, o „nieszczęśny dar wolności”. Ktoś, kto nie tylko dostrzegał i stawiał trudne pytania wobec złożonych przestrzeni życia prywatnego i publicznego człowieka, ale poszukiwał nietatwych na nie odpowiedzi w dialogu z Innym.

Zagadnienia, zajmujące uczestników konferencji, redaktorzy publikacji ujęli w dwa pola problemowe. Są to *Filozoficzno-religijne fundamenty myślenia społecznego* oraz *Tischner a liberalizm* (takie tytuły noszą dwie pierwsze części). Zapelniają je refleksje dotyczące

kolejno: roli prawdy w życiu publicznym, kategorii myślenia religijnego i myślenia politycznego, relacji Kościoła i demokratycznego państwa prawa (teksty pomieszczone w części I) oraz związków Tischnera z liberalizmem i jego wizji liberalizmu chrześcijańskiego, wreszcie pojmowania przez filozofa wolności i rozumienia jej istoty w życiu publicznym (część II).¹

Przyjrzyjmy się głównym wątkom poszczególnych tekstów. Zawarta w nich rozległość Tischnerowskiej myśli wymusza określony tryb prezentacji książki, taki mianowicie, który najlepiej odsłoni podjęte kwestie poprzez oddanie głosu każdemu badaczowi. Siedem wypowiedzi, o których tu mowa, podejmujących najrozmaitsze motywy dorobku autora *Etyki solidarności*, rozwija dyskurs naukowy i jednocześnie polityczno-religijny, konstytuowany społeczna-polityczną refleksją filozofa, a zarazem refleksje tę konstytuujący. Materiał analityczny, występujący w omawianych tekstach, obejmuje w zasadzie całą spuściznę Tischnera od *Polskiego kształtu dialogu* po *Filozofię dramatu*. Przekonują o tym licznie spożytkowane przez każdego z autorów cytaty z dzieł i publicystyki autora *Nieszczęsnego daru wolności*.

Dyskurs otwierają rozważania Adama Węgrzeckiego zatytułowane *Rola prawdy w życiu publicznym*. Ich tematem jest idea prawdy w jej relacjach do spraw publicznych ujęta w perspektywie myśli Tischnerowskiej. Badacz zauważa, że prawda stanowiła przedmiot zainteresowań Tischnera w najrozmaitszych kontekstach: religijnym, filozoficznym, etycznym, społecznym i politycznym. W sposób szczególnie zmanifestowała swą obecność w dociekaniach filozofa na temat relacji z drugim człowiekiem, wobec którego – zdaniem Tischnera – zostajemy wezwani do jej urzeczywistnienia poprzez wybór. W tym kontekście mówił filozof o wolności „skłóconej z prawdą”, o dialogu kłamstwa wypierającym z życia publicznego dialog prawdomówności, niosącym spustoszenie w świecie wartości. Dialogiczne relacje życia publicznego opisane przez autora *Filozofii dramatu*, poddaje Węgrzecki wnikliwej analizie, sięgając do *Spowiedzi rewolucjonisty*, *Filozofii dramatu* oraz *Sporu o istnienie człowieka*. Wyjaśnia przy tym Tischnerowską kategorię „rozumu politycznego” oraz „prawdy politycznej” usprawiedliwiającej kłamstwo wykorzystywane we wszystkich dziedzinach życia społecznego jako narzędzie władzy w systemach totalitarnych (s. 25).

Przemyślenia, dotyczące idei prawdy, znakomicie dopełnia tekst poświęcony idei wolności *Tischnera idea wolności w życiu publicznym* autorstwa ks. prof. Antoniego Siemianowskiego (znalazł on miejsce II części książki). Koncepcja wolności jako podstawowego faktu antropologicznego ukazana została w szerokim kontekście polemicznych zmagani Tischnera z pojmowaniem tej idei w wizjach nowożytnych. Uświadamiane przez autora *Etyki solidarności*, dostrzegane w życiu publicznym, kłopoty z wolnością stanowiły przedmiot namysłu jego licznych wypowiedzi publicystycznych, analiz i diagnoz. Pytając o istotę wolności, odsłaniał ją Tischner w relacjach interpersonalnych, pokazując, co dzieje się z ludźmi „z wolności i w wolności”. Uznanie określonego świata wartości etycznych – świata, w którym prawda wyrażana jest poprzez dialog, prawdomówność zaś i poszanowanie godności człowieka uznane za najwyższą cnotę – stanowiło dlań warunek prawdziwego doświadczania wolności.

---

¹ Niniejsza recenzja koncentruje uwagę na zebranych w tomie artykułach, uznając, że treść wykładu oraz zawartość dyskusji i spotkania panelowego wymagają raczej polemiki aniżeli tradycyjnego komentarza recenzenckiego.

Problem relacji polityki i religii analizuje Aleksander Bobko. Wyjaśnienia tej relacji poszukuje uczony w tekstach filozoficznych Tischnera, które – zdaniem badacza – sięgają głębiej omawianego zagadnienia niż publicystyka autora *Filozofii dramatu*. Wypowiedź *Myślenie religijne a myślenie polityczne* jest próbą interpretacji Tischnerowskiego rozumienia myślenia politycznego, dokonaną w oparciu o pierwszy rozdział *Sporu o istnienie człowieka*, tekstu, który – według uczonego – jest najbardziej interesującym „traktatem politycznym” filozofa. Kategorię myślenia politycznego (badacz odnotowuje brak jednoznacznej definicji tego pojęcia u filozofa) sytuuje Bobko w opozycji do myślenia religijnego, którego istotę – w ujęciu autora *Filozofii dramatu* – określa prymarnie ukonstytuowana pozycja prawdy, wyznaczająca człowiekowi myślenie według wartości. Przeprowadzona rekonstrukcja przestrzeni myślenia politycznego pokazuje, jak przestrzeń ta wylania się z pytania o możliwości zwycięstwa człowieka nad złem. W podsumowaniu autor docieka zależności między przestrzenią religijną i polityczną, konkludując, że obie przestrzenie spaja człowiek.

Przedmiotem analiz kolejnego tekstu, autorstwa znawcy problematyki państwo – kościół Jarosława Gowina, jest Tischnerowska koncepcja stosunków między Kościołem a demokratycznym państwem prawa (*Ks. Tischnera wizja stosunków między Kościołem a demokratycznym państwem prawa*). Na wstępie swoich rozważań Gowin podkreśla, że jakkolwiek namysł nad demokracją i etycznymi podstawami państwa pojawił się w refleksji ks. Tischnera dopiero na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych, to rozumienie jego poglądów na te kwestie wymaga odniesienia do wcześniejszych dociekań filozofa, dotyczących narodu i solidarności. Autor przekonuje, że publicystyka Tischnera, stanowiąca istotny element ówczesnego dyskursu publicznego, uwikłana w bieżący kontekst polityczny, postrzegana jest w sposób jednostronny, co utrudnia zrozumienie sensu poglądów autora *Polskiego kształtu dialogu*. Ich interpretacji nie sprzyja także niesystematyczność Tischnerowskiego myślenia o polityce. W swej wypowiedzi krakowski uczony dowodzi, że Tischner jako zwolennik rozdziału Kościoła od państwa opowiadał się za „rozdziałem przyjaznym” (s. 49), w którym formuje się przestrzeń dialogu sprzyjająca prawidłowemu funkcjonowaniu procedur demokratycznych. Baczny i wnikliwy obserwator życia publicznego dostrzegł trudne problemy rodzącej się demokracji oraz związanej z nią wolności człowieka i Kościoła. Jako gorący orędownik demokracji liberalnej uważał, że w demokratycznym państwie prawa jest miejsce dla publicznej roli religii, wspierającej wspólnotową tożsamość i umacniającej etyczny fundament tej demokracji: prawdy i wartości, które nadają sens ludzkiej egzystencji.

W akceptacji liberalnej demokracji, utożsamianej przez Tischnera z rządami prawa, upatrywać można źródła funkcjonowania filozofa w opinii społecznej jako liberała. Próbę jednoznacznego rozwiązania tej kwestii podejmuje w swej wypowiedzi uznany filozof polityki, znakomity publicysta Ryszard Legutko (*Czy Tischner był liberałem?*). Twierdzi on, że jakkolwiek filozof pisał o demokratycznym państwie liberalnym, krytykował fundamentalizm *resp.* integryzm, przestrzegał przed zagrożeniami religii politycznej – a wszystko to kojarzyło się szerokiemu odbiorcy z poglądami czy przekonaniami liberałów – to liberałem nie był. Tezę tę uzasadnia autor przede wszystkim odmiennym od liberalnego rodowodem filozoficznym ks. Tischnera. Zdaniem Legutki Tischner nie mieści się w nurcie takiej tradycji filozoficznej, dla której filozofia polityczna jest czymś fundamentalnym (s. 55).

Interesującym elementem wypowiedzi Zbigniewa Stawrowskiego, stanowiącej polemiczny komentarz do myślenia politycznego filozofa (co eksponuje autor w tytule: *O pewnej*

fundamentalnej iluzji. Polemiczny komentarz do myślenia politycznego Józefa Tischnera), jest uznanie autora *Etyki solidarności* za „filozofa politycznego”. (Jak wiadomo wiele swych tekstów poświęcił myśliciel polityce). Jakkolwiek Tischner, postrzegany w tej perspektywie – podkreśla uczeń filozofa – nie uczestniczył w politycznym dyskursie filozoficznym świata zachodniego (nie wchodził w debaty z Rawlsem, Habermasem, Rortym, Walzerem czy Nozickiem, s. 68), to myślenie swoje ukierunkował na zrozumienie świata naznaczonego doświadczeniem Auschwitz i Kołomy, a jego przedmiotem uczynił człowieka, który doznał radykalnego zła. Za pomocą rozmaitych wypracowanych przez filozofię instrumentów starał się odsłonić prawdę o człowieku, uczestnicząc w sporze o jego istnienie, sporze toczonym w sferze społecznych i politycznych relacji międzyludzkich.

W zamykającym część drugą omawianego tomu artykule ks. prof. Władysława Zuziaka *Obywatel-bliźni* znajdujemy próbę rekonstrukcji Tischnerowskiej wizji chrześcijańskiego liberalizmu. Autor ciekawie konfrontuje obywatelską myśl filozofa z hasłami rewolucji francuskiej, dokonując szczegółowej analizy idei równości, wolności i braterstwa, obecnych w tekstach myśliciela.

Wnikliwa analiza myśli Józefa Tischnera nad życiem publicznym, dokonana przez autorów prezentowanego tomu, nie tylko odsłania przed odbiorcą jej rozległość i głębię. Pokazuje przede wszystkim, jak inspirująca i żywa pozostaje owa myśl w dyskursie publicznym. (Dowodnie przekonują o tym publikowane w tomie dyskusja i spotkanie panelowe). Badacze spuścizny autora *Filozofii dramatu* nieustannie podkreślają, że jako filozof i myśliciel religijny formułował Tischner ważne konkluzje natury politycznej. Istotny ich element stanowiły wątki dotyczące Kościoła i demokracji. Pamiętać wszakże należy, że jego myśl polityczną rodziła określona perspektywa – myślenia religijnego (którego, jak zauważa Gowin, nie należy utożsamiać z teologią²). Jako uczony uprawiał myśliciel filozofię człowieka. Z niej wyrasta i w nią jest wpisana Tischnerowska refleksja nad życiem publicznym połączona z refleksją religijną.

W uzupełnieniu podsumowania zauważmy, że omawiana publikacja umiejętnie łączy walor poznawczy z edukacyjnym. Pomieszczone obok artykułów zapisy dyskusji oraz debaty panelowej (jej przedmiotem było pytanie *Tischner – twórca czy naśladowca?*) są doskonałą lekcją udziału w dyskursie, z pewnością przydatną w dydaktyce uniwersyteckiej.

Wiesława Woźniak

---

² Gowin uważa, że myślenie religijne było znakiem tego, że Tischner porusza się na granicy różnych dyscyplin naukowych czy szerzej – dróg poznania. Jego myśl polityczna (mówienie o czymś takim jak myśl polityczna wydaje się znawcy dokonań Tischnera zasadne), stanowi pochodną myślenia religijnego. Trudno natomiast dostrzec u niego filozofię polityki jako pochodną „rozumu praktycznego”. Zob. *Dyskusja*, [w:] „*Bądź wolność twoja*”. *Józefa Tischnera refleksja nad życiem publicznym*. Omawiana praca, s. 119.